НӘРИМАНОВУН ЗӘМАНӘТИ

Филоложи елмләр намизәди Х. Мәммәдов бу јахынларда бир сыра марағлы сәнәдләр әлдә етмишдир. Бу сәһифәдә һәмин тапынтылар барәдә онун мүлаһизәләрини дәрҹ едирик.

Әсасы кечән әсрин 80-чи илләринин ахырында гојулан «рус-мүсәлман» мәктәбләринин сајы 90-чы илләрдә габагчыл зијалыларын чәһди, әһалинин мааріф органларындан тәләби сајәсиндә хејли артмышды. XX әсрин илк илләриндә Бакыда доггуз «рус-мүсәлман» мәктәби вар иди.

Бу мәктәбләр чохалдыгча пајтахтымызда азәри зијалыларын сајы да артырды. Бакы Русија императорлуғунда јашајан мүсәлманлар үчүн ишыглы бир мәркәз ролу ојнајырды; бүтүн Азәрбајчан үчүн чошгун маариф вә әдәбијјат аудиторијасына чевриилирди.

Хорасанда мәдрәсә битириб, вәтәни Тифлисә гајыдан 19 јашлы кәнч Мирзә Абдулла Талыбзадә (А. Шаиг) аилә вәзијјәти илә әлагәдар ишләмәјә чидди еһтијач дујурду. О, 1900-чү илдә иш тапмаг мәгсәди илә бөјүк гардашынын далынча Бакыја кәлди. Шаигин гаршысында хејли чәтин имтаһанлар дурурду. О, Хорасанда мәдрәсә битирмәк һаггында тәһсил сәнәди алмышды. Лакин мүәллимлик вәрәгәси јох иди. Инди о, император III Александр адына киши кимназијасында хүсуси комиссија гаршысында имтаһан вермәли, «рус-мүсәлман» мәктәбләриндә мүәллим ишләмәк һүгугу газанмалы иди. О заманкы шәраитдә бу иш чәтин олса да, Шаиг үчүн горхулу дејилди. Чүнки о, бир сыра үстүнлүкләрә малик иди. Шаиг Тифлисдә руһани идарәсинин јанында икинчи дәрәчәли мәктәби битирмиш, рус әдәбијјаты нүмунәләрини мүталиә етмиш, тәбиәт, ријазијјат елмләри илә таныш олмуш, рус вә азәри дилләрини мүкәммәл өјрәнмиш. Хорасанда мәдрәсә програмы һәчминдә Шәрг елмләринә јијәләнмишди. Инди Шаигә доғру јол көстәрән, ағыллы вә нүфузлу бир мәсләһәтчи лазым иди...

Нәриман Нәриманов, император III Александр адына киши кимназијасында ишләјирди. Мүәллим вә ичтимаи хадим кими әһали арасында бөјүк нүфуз газанмышды. Маариф даирәләри ону — «виҹданлы мүәллим», «рәғбәтли вә һалал сүд әммиш адам» кими танıјырдылар. Она көрә дә император III Александр адына киши вә Јелизаветопол кимназијаларында мүәллимлик вәсигәси алмаг истәјәнләри имтаһан етмәк Н. Нәриманова һәвалә едилмишди.

Азәри дилиндән имтаһан Н. Нәримановун рәһбәрлији илә үч мәрһәләдә кечирилирди. Вәсигә алмаг истәјәнләр азәри дилиндә јазы јазмалы, һәр һансы кичик бир мәтни рус дилиндән азәри дилинә вә әксинә тәрҹүмә етмәли, сонра шифаһи имтаһан вермәли иди. Бу мәрһәләләрин һәр бирини Нәриманов ајрыҹа гијмәтләндирирди.

Шаиг, Нәримановун јанына кетди. Н. Нәриманов она фајдалы мәсләһәтләр верди. Әдиб «Хатирәләрим» әсәриндә бу барәдә јазыр: «...Өзү јазмыш олдуғу кичик сәрф китабыны мәнә вериб деди: «Ал, буну јахшы өјрән...» Нәриманов мәнә методика, дидактика, Азәрбајҹан әдәбијјатыны өјрәнмәји тапшырды». Бу хејирхаһ төвсијјәләрдән сонра Шаиг, император III Александр адына Бакы киши кимназијасында имтаһан верди. Нәриманов онун һазырлығындан чох разы галды, Шаигин «рус-мүсәлман» мәктәбләри үчүн бир сыра семинарија битирмиш мүәллимләрдән даһа фајдалы олачағыны гәт етди. Онун мүәллимлик вәсигәси алмаға тамамилә лајиглијини билдирди.

Лакин вәсигә алмаг ишин бир һиссәси иди. Әсас чәтинлик мүәллимлијә дүзәлмәкди. Нәриманов бу мәгсәдлә дә Шаигә көмәк көстәрмишди.

Имтаһанлардан сонра о, хүсуси мәктубла мәктәб комиссијасындан Абдулла Шаиги «рус-мүсәлман» мәктәбиндә мүәллимлијә гәбул етмәји хаһиш етди. Мәктуб бир нөв зәманәт характери дашыјыр. Нәриманов, Шаигин билијинә, педагожи габилијјәтинә, мә'нәви кејфијјәтләринә замин олур.

Мәктубда дејилир:

«Михаил Аганович, хидмәти ишим сизинлә көрүшмәјимә мане олур; лакин алиҹәнаблығыныза вә хејирхаһлығыныза әмин олуб, сизә јазылы мүраҹиәт етмәјә ҹүр'әт едирәм. Татар (азәри — Х. М.) дили мүәллими Мирзә Абдулла Талыбзадәнин «Рус-татар» мәктәбләриндә мүәллим вәзифәсинә тә'јин едилмәсини хаһиш едирәм. О, бу фәнни һәтта орта мәктәбләрдә демәк һүгугуна маликдир вә рус дилини кифајәт гәдәр јахшы билир. Сиз әкәр онун сәнәдләрини башгаларынынкы илә мүгајисә етсәниз, онда онун башгаларындан лајагәтли олдуғу ајдынлашар.

Нараһатлыг үчүн бағышлајын.

Сизә һөрмәт едән...

Н. Нәриманов

Бакы, 17 сентјабр 1901